

ՍՈՒՐԻՈՅ ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿՐԹԱԿԱՆ
ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ 1970-1980-ԱԿԱՆ ԹԹ.

Ասի Ֆիշենկոն

Օտար հողի վրայ հանգրուանելն էտք, Սուրիոյ հայուկեան առաջին քայլը եղաւ հայկական եկեղեցիներ կառուցելը, որուն անմիջապէս յաջորդեց եկեղեցիներուն կից հայկական դպրոցի բացումը՝ մայրենի լեզուն պահպանելու, հայ երեսխայի մէջ ազգային ինքնագիտակցութեան բարձր ոգի սերմանելու եւ գիտութեան լոյսը յարատեւ պահելու համար:

9 Սեպտեմբեր 1967 թ., Սուրիական կրթական նախարարութեան կողմէ վաւերացուած եւ նոյն ամսուն 11-ին հրատարակուած հրամանագիրին չենթարկուած Սուրիոյ կաթողիկէ դպրոցներէն շատեր փակուեցան¹, որոնց կարգին նաեւ Հալէպի Մխիթարեան Սուրբ Վառվառէի վարժարանը եւ Աշրաֆիէի նորակառոյց շէնքը²: «Երկար աշխատանքներէ եւ դիմումներէ ետք, Կրթական նախարարութիւնը բարեացակամ գտնուելով՝ վերադարձուց մեզի Աշրաֆիէի վարժարանը, 3 Փետրուար 1975 թուակիր հրամանագրով»³: Ութ տարի փակ մնալէ ետք, վարժարանը իր դռները բացեց:

1 «Սիւրիոյ ազգային եւ միութեանական բոլոր հայ վարժարանները, ինչպէս նաեւ հայ բողոքական վարժարանները վերաբացուեցան Հոկտեմբեր 9-ին»: «Կաթողիկէ վարժարաններ, ներառեալ հայկաթողիկէներ եւ միաթարեաններ, շարունակեցին իրենց անգիշտ ընթացքը: ...Սիւրիոյ պետութիւնը, գրաստի եւ փակուած հրամանագիր հանգ 118 կաթողիկէ եւ միաթարեանական դպրոցներու դէմ, 40.000 աշակերտութիւնը կը մնան առանց դպրոցի»: Տե՛ս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւն (յետապստ՝ ՄՏԿԿ), հաւաքածոյ (հ.) 3, ցուցակ (ց.) 1, թղթածրար (թղթ.) 55, թերթ 39:

2 Յուշամատենան Առիթուն Հալէպի Մխիթարեան վարժարանի յիմնամատենակին 1936-1986, Վեճտիկ, էջ 171:

3 Յուշամատենան Առիթուն Հալէպի Մխիթարեան վարժարանի յիմնամատենակին, մշ. աշխ.:

ըր բացաւ հայ երկսեռ աշակերտութեան առջեւ մանկապարտէզ եւ նախակրթարան բաժիններով⁴:

Բերիոյ Հայոց թեմի Ազգային Իշխանութիւնը, մասնաւոր վարժարաններուն վերաբերող օրէնքներու հաստատումէն ետք, 1967 թ.-ին, կ'որդեգրէ պետութեան հետ գործակցելու կրթական քաղաքականութիւն, որուն շնորհիւ հետագայ տարիներուն բաց կը մնան ազգային վարժարանները Սուրիոյ մէջ: Այլ խօսքով՝ սուրիահայ կրթական գործը կ'ընթանայ հիմնական մէկ ուղիով՝ համագործակցել պետութեան հետ⁵: Գործադրուեցաւ ու մինչեւ օրս կը գործադրուի պետական լրիւ ծրագիրը եւ կը դասաւանդուին հայերէն լեզուն եւ կրօնի առարկան հայերէն լեզունով, բացի միջնակարգի եւ երկրորդականի (աւագ դասարանի) աւարտական դասարաններու կրօնագիտութենէն: Բայց եւ այնպէս հայերէն լեզուն չի համարուիր հիմնական դասընթացք (առարկայ), այլ կը դասաւանդուի որպէս ծիսական լեզու: Այսինքն՝ լեզու, որով կը կատարեն կրօնական ծիսակատարութիւնները, աղօթքներն ու երգերը:

1960-ական թուականներու բարեկարգութիւններէն ետք հայկական վարժարաններու ուսուցիչ-ուսուցչուհիները, որպէս պետական պաշտօնեայ, կ'ենթարկուին կրթական նախարարութեան, կ'ունենան նոյն պարտաւորութիւնները, կ'օգտուին նոյն իրաւունքներէն, ինչպէս պետական

4 «Ազգակ» օրաթերթ, ԽԹ. տարի, թիւ 27/13106/, 10 Ապրիլ 1975, Պէյրութ:
5 «Ազգակ» օրաթերթ, ԽԶ. տարի, թիւ 203/12380/, 2 Նոյեմբեր 1972, Պէյրութ:

վարժարանները: Գործի ընդունման, աշխատանքի քանակի, վարձատրութեան, շահատուրքի եւ հանգստեան կոչուելու պայմանները նոյն ընթացակարգով տեղի կ'ունենան:

1969 թ.-ին Բերիոյ թեմի Առաջնորդական տեղապահ Տ. Տաթեւ վրդ. Սարգիսեան Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոս ՆՍՕՏՏ Խորէն Ա. վեհափառին ուղղած նամակին մէջ ուրախութեամբ կը յայտնէ, որ Դամասկոսի թեմի ներկայացուցիչներուն առաջելութիւնը, կրթական գործով, տուած է իր արդիւնքը եւ «կրօնի դասաւանդութիւնը հայերէնով պիտի ըլլայ նախակրթարաններուն մէջ»⁶: Առաջնորդը միաժամանակ յոյս կը յայտնէ, որ այս որոշումը «⁸⁵/100 կ'արժէ նաեւ երկրորդական վարժարաններու» պարագային. «Երգի պարագային, հայերէնն ալ պիտի դասաւանդուի արաբերէնի կողքին, իսկ մանկապարտէզի համար ոչ մէկ նորութիւն պիտի մտցնեն»⁷:

Այսպիսով, 1970 թ.-էն ետք, հայկական դպրոցները Սուրիոյ մէջ կրցան մասնակիօրէն դուրս գալ 1960-ականներու վերջը ստեղծուած ճգնաժամային վիճակէն: Մասնակիօրէն, որովհետեւ 1973 թ. սահմանադրութեան 3-րդ գլխու, «կրթական եւ մշակութային սկզբունքներ», 21-րդ յօդուածը կը սահմանէր, որ «Կրթական եւ մշակութային համակարգը կը նպատակադրէր դաստիարակել արաբական, ազգային, ընկերվարական (սոցիալիստական) սերունդ մը՝ գիտական ուսումնասիրութեամբ, կառչած պատմութեան եւ հողին, հպարտ՝ իր հայրենիքով եւ մշակութային ժառանգութեամբ, պատրաստ՝ պայքարելու ազգային միասնութեան, ազատութեան եւ ընկերվարական (սոցիալիզմի) նպատակներու իրականացման համար»⁸: 23-րդ յօ-

դուածի, համար (1)–ի մէջ կ'ընդգծէր «Ազգային ընկերվարական (սոցիալիստական) կրթութեան անհրաժեշտութիւնը, որ հիմքն էր միասնական արաբական ընկերվարական (սոցիալիստական) հասարակութեան կազմաւորման, կը շեշտէր բարոյական արժէքներու համախմբում եւ արաբական արժէքներուն նպատակներու իրագործողի գերագոյն նպատակներու իրագործում: Պետութիւնը կ'աջակցէր եւ կը պաշտպանէր կրթական այս համակարգը»⁹:

Ուստի թեմի վարժարաններուն համար հրատապ խնդիր եւ անյետաձգելի պահանջ էր կրօնի դասագիրքերու պատրաստութեան աշխատանքը: Դասագիրքերը պէտք է պատշաճէին սուրիական «հայրենիքին մէջ տիրող բացառիկ կացութեան: Այլ խօսքով՝ անոնք պէտք է գերծ ըլլային երբայական նկարագիր կրող մանրագուտ երբայական կրթութեան»¹⁰ եւ ներկամասնեալ պատմութիւններէ»¹⁰ եւ ներկայացնէին Աստուածային յայտնութիւնը իրենց գլխաւոր կէտերուն մէջ, այսինքն՝ «ցոլացնեն մեր եկեղեցւոյ ծիսական, դասական, եւ պատմական իւրայատուկ պատկերը, արդի մանկավարժութեան համապատասխան մեթոտներով»¹¹:

Դասագիրքերու պատրաստութիւնը կրնար հանդիպիլ բազմապիսի խոչընդոտներու համապատասխան որակեալ անձեր չունենալուն պատճառով, որովհետեւ «... կրօնաւորներու կողմէ ըլլալիք գործ մըն է»: Ուստի հարկադրուած կը դիմեն Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան (յե-տապստ՝ ՄՏԿԿ), որպէսզի կաթողիկոստայսու՝ միաբանութիւնը ձեռնարկէ այս աշխատանքին: Այլապէս չկատարուելու պարագային՝ «պիտի վտանգուի մեր վարժարաններէն ներս կրօնը հայերէնով դասաւանդելու հարցը, եւ մեզի պարտադրուին

An_2013_2/Etude_superieure/Droit/CONST/Aut res/ syrie. pdf, pg. 477:
9-1973/3/13 " دستور الجمهورية العربية السورية " 1393/02/09 Առյճ տեղը:
10 Նոյն տեղը, թերթ 34:
11 Նոյն տեղը:

6 ՄՏԿԿԱ, հ. 3, գ. 1, թղթ. 26, թերթ 30:
7 Նոյն տեղը:
8 Տե՛ս-1973/3/13 " دستور الجمهورية العربية السورية " 1393/02/09 <https://coursexamens.org/images/>

արաբերէնով պատրաստուած պետական դասագիրքերը»¹²:

ՄՏԿ կաթողիկոսութիւնը կը գնահատէ թեմէն ներս նման ձեռնարկի պատրաստութեան առաջարկը եւ նկատի ունենալով համայնքի տեղի պայմաններն ու երկրի կացութիւնը՝ նպատակայարմար կը գտնէ ու կը թելադրէ, որ կրօնի դասագիրքերու պատրաստութեան իրենց աջակցութիւնը բերեն Համայնքի հոգեւորականները, աշխարհական մասնագէտ ուսուցիչները Սրբազան հօր հովանաւորութեամբ, որովհետեւ միաբանութեան կողմէ անոր (դասագիրքի Ա. Ֆ.) պատրաստութիւնը Անթիլիասի մէջ անկարելի կը գտնէր. «տրուած ըլլալով որ մեր միաբանները մօտէն տեղեակ չեն սիւրբազայ վարժարաններու կրթական սիստեմի մանրամասնութեանց եւ այդ մարզին մէջ չունին հարկ եղած փորձառական ծանօթութիւնները եւ իրազեկ ալ չեն այն մասնաւոր պայմաններուն, որոնք կը տիրեն տիրախնամ թեմիդ մէջ»¹³: Կաթողիկոսարանը դասագիրքի տպագրութեան համար կը յայտնէ իր նիւթական աջակցութիւնը:

1972 թ. Բերիոյ թեմի Ուսումնական խորհուրդի նախաձեռնութեամբ Հալէպի «Արեւելք» տպարանէն լոյս կը տեսնեն «Կրօնի դասեր» Ա., Բ., Գ., Դ., Ե., Զ., Է., Ը. եւ Թ. գիրքերը¹⁴: Այս առնչութեամբ ՄՏԿ կաթողիկոս ՆՍՕՏՏ Գարեգին Բ. իր գնահատանքը կը յայտնէ Բերիոյ թեմի տարած շինարարական աշխատանքներուն զուգահեռ «... թեմի Ազգային եւ Միութենական բոլոր վարժարաններու կողմէ գործածուող, կրթական նախարարութեան կողմէ վաւերացուած, ինը կարգերու կրօնի դասագիրքերու հրատարակութեան մեծածախս գործին»¹⁵:

12 ՄՏԿԿԱ, Բ. 3, ց. 1, թղթ. 26, թերթ 35:
13 ՄՏԿԿԱ, Բ. 3, ց. 1, թղթ. 36, թերթ 9:
14 <http://haygirk.nla.am>.
15 ՄՏԿԿԱ, Բ. 3, ց. 1, թղթ. 30, թերթ 69:

Արդարեւ, սուրիական իշխանութեան կողմէ հայկական՝ Հայ աւետարանական, կաթողիկէ եւ ազգային վարժարաններուն համար Հայերէն լեզուի ուսուցման պետական ծրագրի 4 ժամը եւ կրօնի դասի համար տրամադրուած եւս 2 ժամ՝ համայնքի առկայ իրավիճակի համար առաջընթաց քայլ էր¹⁶:

Կարճատեւ դադարէ ետք, 1973-1974 թթ. հայկական փակուած դպրոցները՝ Հայ կաթողիկէ համայնքի Հալէպի Միթիթեան, Չուարթնոց եւ միւս վարժարանները վերաբացուած էին¹⁷ եւ հնարաւոր պայմաններով կ'իրականացնէին իրենց կրթադաստիարակչական եւ մշակութային գործունէութիւնը¹⁸:

1970-ական թուականներուն համայնքի կրթական կեանքը կը սկսի վերելք ապրիլ, յատկապէս մեծ քաղաքներուն մէջ, ի մասնաւորի Հալէպ: Հալէպ քաղաքի նախակրթարաններու եւ երկրորդական (Քարէն Եփփէ Ազգային Ճեմարան, Լազար Նաճարեան Գալուստ Կիւլպէնկեան եւ Կիլիկեան) ճեմարաններու աշակերտութեան թիւը աճ կ'արձանագրէ¹⁹: Սակայն հայերէն դասապահերու սահմանափակումն (չաբաթուան 35 դասաժամերու չորսը հայոց լեզու եւ 2-ը՝ կրօն- Ա. Ֆ.) ու հայերէն լեզուի մասնագիտացած մանկավարժներու կարիքը բոլոր ժամանակներու համար խիստ անհրաժեշտ կը դառնայ. «Հայերէն լեզուի մասնագիտացած ուսուցիչ

16 «Ցառաջ» օրաթերթ, 63-րդ տարի, թիւ 16.674, 1988, Փարիզ, էջ 2: Լեւոն Ծառոյեան, Ուրուագիծ Հալէպի հայկական վարժարաններու պատմութեան:
17 Չուարթեան Յ., Տարեգրութիւն հայ աւետարանական Բեթէլ վարժարանի, 1923-2013, Հալէպ, 2016, էջ 367:
18 Հարությունյան Ն., Լիբանանի և Սիրիայի հայկական դպրոցները, Երևան, 2002, էջ 205:
19 «Ազդակ» օրաթերթ, ԽԶ. տարի, թիւ 203/12380/, 2 Նոյեմբեր 1972, Պէյրութ:

չունինք: Ամբողջ Հալէպի մէջ՝ երեք կամ չորս ուսուցիչ»²⁰:

Ինչպէս նախօրոք նշած էինք, մինչեւ 1967 թ. Սուրիոյ հայկական դպրոցները իրենց գործունէութեամբ ազատ էին, չկային որոշակի սահմանափակումներ հայագիտական առարկաներու՝ հայոց լեզուի, հայ գրականութեան, հայ ժողովուրդի պատմութեան եւ կրօնի ուսուցման համար: Աւելին, բոլոր հայկական դպրոցներու նախակրթարաններու մէջ առարկաներու ուսուցումը կը կատարուէր հայերէնով, որու կողքին՝ արաբերէնն ու արաբերէն թուաբանութիւնը:

1967 թ.-ին երկրէն ներս քաղաքական փոփոխութեան հետ տեղի ունեցած արգելքներն ու սահմանափակումներ կրթական ոլորտի մէջ եւս, անհանգստութիւն եւ անորոշութիւն ստեղծած էին, յատկապէս ազգային փոքրամասնութիւններու մէջ, երեւոյթ, որ կրնար պատճառ հանդիսանալ նոր արտագաղթի:

Սուրիոյ Կրթութեան նախարարութեան նոր ծրագրով երկրէն ներս գործող բոլոր հայկական դպրոցները կը համարուէին արաբական՝ իրենց արաբական անուններով եւ կ'ընդգրկուէին Սուրիոյ կրթական համակարգի մէջ²¹: Հայկական դպրոցները ունէին նոյն կրթական աստիճանները, ինչ ունէին Սուրիոյ պետական դպրոցները՝ ըստ Սուրիոյ կրթութեան մասին օրէնքին²²: Դպրոցներէն ներս ուսուցման գործընթացը տեղի կ'ունենար արաբական պետական ծրագրով:

1972 թ. Բերիոյ թեմը կը հաշուէր 115.000 անձ՝ ներառեալ Հիւսիսային Սու-

րիոյ հայութիւնը²³, որմէ 65.000-ը՝ միայն Հալէպի մէջ: Հալէպի մէջ կը գործէին 34 նախակրթարաններ, 3 միջնակարգ դպրոց, 7.850 աշակերտներով եւ 348 ուսուցիչ-ուսուցչուհիներով²⁴: Մինչդեռ 1972 թ. Ազգային ժողովի տուեալներով Բերիոյ թեմի վիճակագրութիւնը ցոյց կու տայ 60.000 հայ, ուր կը յիշատակուի նաեւ Դամասկոսի թեմի թուաքանակը՝ 3.000 բնակիչ²⁵:

Անմխիթար էր Սուրիոյ հայկական գաւառներուն ներհամայնքային եւ կրթական վիճակը եւս: Պատրաստուած ուսուցիչի կարիքը, գաւառներէն դէպի քաղաք աշխատանքի եւ յատկապէս ուսման համար տեղաշարժը, տեղաշարժի հետեւանքով հետզհետէ հայութեան թիւի նուազումը եւ հայոց լեզուի ուսուցման խնդիրը, առօրեայ մտահոգութիւնն էր Բերիոյ թեմի Ազգային Իշխանութեան համար. «Կայ սակայն Ազգային Իշխանութեան համար շրջաններու կնճռոտ պարագան, որոնց պարպումին հետեւանքով հետզհետէ կը նուազի հայութեան թիւը եւ կը բազմապատուէն դպրոցներ պահելու դժուարութիւնները»²⁶:

1974 թ., Սուրիոյ Արաբական Հանրապետութեան նախազահ Հաֆէզ ալ-Ասատի որոշումով կը հիմնուի կրտսերներու սկսնակական պետական շարժումը²⁷ (طلوع

23 ՏԵՄԻՐՃԵԱՆ Վարդան եպս., Գաւազանագիրք, Լիբանանի եւ Սուրիոյ հայոց թեմերու առաջնորդութեանց, Բ. Ա., Անթիլիաս, 1980, էջ 436:
24 Եղիայեան Բ., Ժամանակակից պատմութիւն կաթողիկոսութեան Հայոց կիլիկիոյ. 1914-1972, Անթիլիաս, 1975, էջ 894 եւ 896: Տե՛ս նաեւ ՏԵՄԻՐՃԵԱՆ Վարդան եպս., նոյն տեղը:
25 «Ազդակ» օրաթերթ, ԽԶ. տարի, թիւ 197/12374/, 26 Հոկտեմբեր 1972, Պէյրութ:
26 «Ազդակ» օրաթերթ, ԽԶ. տարի, թիւ 198/12375/, 27 Հոկտեմբեր 1972, Պէյրութ:
27 Պետական կրտսերներու սկսնակական շարժումը (طالوع) Սուրիոյ մանուկներու ազգային կազմակերպութիւնը/ մանկավարժական կրթական կազմակերպութիւն է, որ կը ներառէր Սուրիոյ հիմնական կրթութեան /նախակրթարանի/ երեխաները առաջնէն մինչեւ վեցերորդ դասարան: Կազմակերպութիւնը նպատակ ունի դաս-

البعث), նախակրթարանի առաջինն է մինչև վեցերորդ կարգերու համար: 1975-1976 թթ. հայկական նախակրթարաններու աշակերտութիւնը եւս կը միաւորուի այդ կազմակերպութեան: Կրթական դասատախտակի մէջ կ'որոշուի յատուկ դասապահ եւ կազմակերպութեան կողմէ կը նշանակուին յատուկ ուսուցիչ-ուսուցչուհիներ:²⁸ Նոյն թուականներու (1970-ական) սկիզբը, Սուրիոյ կրթական տնօրէնութեան որոշումով միջնակարգի եւ երկրորդական կարգերու բոլոր աշակերտները կ'ունենան իրենց պետական համազգեստը, որ աշակերտին պարտադրուած էր կրել շաբաթը վեց օր: «Նախակրթարանի կրթական աստիճան ունեցող բոլոր դպրոցներն ունեն իրենց առանձին համազգեստը: Միջնակարգ եւ երկրորդական վարժարաններում պետութիւնը պարտադրում է միասնական զինվորական համազգեստ (տղա, թե աղջիկ)»²⁹: Կրթական ծրագրի փոփոխմամբ, կը դադարի դասատուական եռամսեայ դրութիւնը եւ փոխարէնը կը սահմանուի տարեկան քննութիւնները կատարել միայն կիսամեակին եւ տարեվերջին՝ պահելով ամսական գրաւորներու դրութիւնը³⁰:

Կարեւորութեամբ նշենք, որ պետութեան կողմէ հայերէն լեզուն չէր արգիլուած, այլ արտոնուած էր: Բայց հայերէն լեզուն կարգափոխութեան մէջ նկատի չառնելու հիմնական նպատակը միօրինակութիւն ստեղծելն էր դպրոցներէն ներս. «Հայերէն լեզուն արտօնած ենք, ձեզի կը մնայ հետաքրքրութիւն ստեղծել, յաջողակներուն նուէր տալ», «պահերը եւս աւելցնելը անկարելի է, միջազգային օրէնքը արդէն խախտած ենք շաբաթապահները 36-ի բարձրացնելով»³¹:

Երկրէն ներս ձեւաւորուող նոր վարչակարգի օրերուն, Հայ դպրոցի գլխաւոր առաջադրանքը պիտի ըլլար առաւել զարկ տալ հայեցի դաստիարակութեան եւ լեզուի ուսուցման: Սակայն, Չոլաքեան կը գրէ, որ հայերէնի մակարդակը հեռու էր գոհացուցիչ ըլլալէ, որուն «գլխաւոր պատճառներէն մէկը անոր նիշի (գնահատականի Ա.Ֆ.) կարգափոխութեան մէջ դեր չունենալն է»³²: Ուստի հարկ կը համարուի, որ Թեմի Ուսումնական խորհուրդի կողմէ լուրջ քայլեր ձեռնարկուին հայերէնի լաւագոյն ուսուցման համար: Կ'առաջարկուի՝ հետեւողականութիւն, հայերէն լեզուի ուսուցիչներու վերապատրաստում, նախակրթարանի աւարտական կարգի հայերէնի հաւաքական քննութիւն եւ յաճախակի հանդիպումներ հայերէնական ուսուցիչներու միջեւ³³: Այս շրջանին է որ իրարու ետեւէ կը սկսին լոյս տեսնել դպրոցական պարբերականները, ուր տեղ կը գտնէին ուսումնասիրութիւններ, աշակերտի առօրեան ներկայացնող իրապաշտ տողեր, բանաստեղծութիւններ, ծաղրանկարներ եւ այլն:

1976-1977 թթ. Կրթութեան նախարարութեան թիւ 704/443 որոշումով, մանկա-

տիարակել եւ բարձրացնել երեխաներու կրթութիւնը (վերապատրաստման եւ կողմնորոշման), զարգացնել իրենց տաղանդներն ու ունակութիւնները, դասընթացներ կազմակերպել երկրի տարբեր կեդրոններու մէջ, ինչպիսիք էին ամսական քննակումներ (ճամբարներ), միջդպրոցական մրցաշարքեր տարբեր մարզերու մէջ /միջպետական, Բանաստեղծական եւ Անհանգային/ մակարդակներու վրայ:
 St'v ar-ar.facebook.com /451171741618183/photos /منظمةاطلائع-البعثتعريف-المنظمةالمنظمةاطلائع-البعث
 71834897156712/المنظمةالوطنيةللطفولةالسورية

28 Չոլաքեան Յ., Ութսունամեակ Հայկաի ազգային Սահակեան վարժարանի, Հայկա, 2007, էջ 397:
 29 Յարութիւնեան Նազիկ, Լիբանանի և Սիրիայի հայկական դպրոցները, էջ 212:
 30 Չոլաքեան Յ., Յուշամատեան Քարէն Եփփէ ազգային ճեմարանի, Հայկա, 1997, էջ 250:

31 Չոլաքեան Յ., Ութսունամեակ Հայկաի ազգային Սահակեան վարժարանի, էջ 333:
 32 Չոլաքեան Յ., Յուշամատեան Քարէն Եփփէ ազգային ճեմարանի, Հայկա, էջ 251:
 33 Լոյն տեղը:

պարտէզները կը նկատուին կրթական առանձին շրջան, անկախ՝ նախակրթարաններէն, եւ կ'անցնին պետական հսկողութեան ներքեւ³⁴:

1977 թ.-ին Հայկաի մէջ կը գործէին 15, իսկ գաւառներուն մէջ 7-8 նախակրթարաններ (որոնց մէջ կային նաեւ մանկապարտէզներ) շուրջ 15.000 աշակերտներով: Հայկաի երեք երկրորդական վարժարաններու՝ Ազգային Քարէն Եփփէ ճեմարանի, Կիլիկեան ճեմարանի եւ Լազար Նաճարեան Գալուստ Կիւլպէնկեան երկրորդական վարժարանի աշակերտութեան թիւը կը հաշուէր 1.500 անձ: Կարելի է ենթադրել, որ ամբողջ Սուրիոյ տարածքին հայ աշակերտութեան ընդհանուր թիւը շուրջ 20.000 էր³⁵:

Բերիոյ թեմի ազգային մանկապարտէզներու «Կոկոն» եւ «Մաղիկ» դասարանները, որպէս դասագիրք, կ'օգտուէին Լուսին Մելիքեանի «Փոքրիկ Անին» (Ա., Բ. գիրք) եւ «Պետիկն ու Գայլը» շարքէն, մինչդեռ ոչ ազգային՝ հայկական, սեփական եւ կամ միութեանական, վարժարանները կ'օգտագործէին սփիւռքահայութեան համար մշակութային կապի կոմիտէի կողմէ առաքուած «Այբբենարան» դասագիրքերը: Առաջինի ուսուցումը կը կատարուէր ընդհանուրէն՝ մասնաւոր, այսինքն՝ ընթերցումէն դէպի հնչիւնն ու գիրը (կրպակ մեթոտ)³⁶, մինչդեռ «Այբբենարան»-ը հակառակը՝ հնչիւն-գիրէն դէպի ընթերցում:

34 Չոլաքեան Յ., Ութսունամեակ Հայկաի ազգային Սահակեան վարժարանի, էջ 405:
 35 «Ազգակ» օրաթերթ, ՄԱ. տարի, թիւ 81/13749/, 10 Յունիս 1977, Պէյրութ, էջ 3:
 36 Չոլաքեան Յ., Ութսունամեակ Հայկաի ազգային Սահակեան վարժարանի, էջ 417:

աղիւսակ 1
 Ազգային վարժարաններու վիճակագրական պատկերը 1976-1977 թթ.³⁷

Անուանում	Վայր	Աշակերտք
Ճեմարան	Հայկա	805
Հայկազեան	Հայկա	1.270
Զաւարեան	Հայկա	683
Սահակեան	Հայկա	886
Վարդանեան	Հայկա	128
Մեսրոպեան	Հայկա	356
Կիլիկեան	Հայկա	180
Նուպարեան	Ռազգա	150
Խորէնեան	Թէլ Ապիատ	88
Նահատակաց	Ռաս Իւ Այն	104
Լիվա	Հասաքէ	197
Եփրատ	Գամիշլի	1.200
Հուրիէ	Տէրիք	60
Ուսումնասիրաց-Միացեալ	Քեսապ	185
Վերածնունդ	Եագուպիէ	77
Նահատակաց	Լաթաքիա	340
Միացեալ	Դամասկոս	189
Զաւարեան	Դամասկոս	240
	Ընդհ. գումար	7.138

1981-1982 թթ. Կրթական նախարարութիւնը կարգափոխութեան նոր օրէնք կը հրապարակէ, ըստ որուն «երկրորդական (աւագ Ա. Ֆ.) բաժին անցնելու պատրաստ՝ պրովէի յաջողակ աշակերտներուն առջեւ»³⁸ տարիքային սեղմում կը դնէր: Այսպիսով «1965 թ.-ի ծնունդները 1981 թ.-ին» պիտի զրկուէին Ժ. կարգ անցնելու հնարաւորութենէն³⁹: Կարգափոխութեան օրէնքով պիտի տուէր մասնաւոր վարժարաններու աշակերտութիւնը: Այս առնչութեամբ Թեմի ուսումնական խորհուրդը վերատեսուութեան կ'ենթարկէ

37 Տեմիրճեան Վարդան Եպս., Գաւազանագիրք, Լիբանանի եւ Սուրիոյ հայոց թեմերու առաջնորդութեան, Բ. Ա., Աթիլիա, 1980, էջ 452-453:
 38 Չոլաքեան Յ., Յուշամատեան Քարէն Եփփէ ազգային ճեմարանի, էջ 326:
 39 Չոլաքեան Յ., Ա. աշխ, Այն տեղը:

մանկապարտեզի քառամեայ ծրագիրը եւ զայն կը դարձնէ՝ եռամեայ. այլ խօսքով հայ աշակերտը մէկ տարի կանուխ պիտի սկսէր յաճախել դպրոց⁴⁰: Սահմանուած օրէնքով կը ճշգրտէր նաեւ թ. կարգի պետական քննութեան արդիւնքներու հիման վրայ աշակերտի անցումը Ժ. կարգ: Չապահովելու պարագային՝ անոնք չէին կրնար իրենց ուսումը շարունակել գիտական եւ գրական բաժանմունքէն ներս, այլ պէտք է շարունակէին՝ արհեստից, կամ վաճառականական երկրորդական վարժարաններ: Անպատեհութիւնը այն էր, մեր հայկական վարժարանները չէին օժտուած վերոյիշեալ (գրական եւ արհեստից) բաժանմունքներով:

Արդ, հայկական վարժարաններու դեկավարութիւնը կանգնած էր նոր առաջադրանքին առջեւ: Օրէնքէն տուած աշակերտները կրնային երթալ «արհեստից վարժարաններ եւ ճարտարագիտական ուսումնարաններ»⁴¹: Այս իրավիճակին բարւոք լուծում տալու համար Քարէն Եփփէի Ազգային Ճեմարանի խնամակալութիւնն ու ազգային իշխանութիւնը համատեղ

«պետական մարմիններու, յատկապէս Շապիպէթ էլ Սաուրիայի կեդրոնական վարչութեան թոյլտուութեամբ...»⁴² կը ստեղծեն երեկոյեան անուան տակ ուսումնական դասընթացք, ուր կը սկսին յաճախել պրովէին յաջողած, բայց տարիքային հարցերով տուժող աշակերտները: «Այս դասընթացքը իր բնոյթով յար եւ նման էր առաւօտեան դասընթացքներուն»⁴³: Չոլաքեան «երեկոյեան» բաժնի դասընթացքի մասին կը գրէ, որ 65 ուսանողներով սկսած գործը 1981-1982 տարեշրջանին, հինգ տարի ետք՝ 1985-1986 տարեշրջանին, կը հաշուէր 254 ուսանող-ուսանողուհի⁴⁴: Ճեմարանի երեկոյեան դասարաններու աշակերտներուն կը մատուցուէին հայերէն դասերը ու կը վկայուէին ցերեկայիններուն հետ, իբրեւ լիիրաւ շրջանաւարտներ: Երեկոյեան Ճեմարանը գործեց մինչեւ 1986 թ.-ի Դեկտեմբեր, երբ պետական օրէնքով փակուեցաւ ու աշակերտութեան մէկ մասը անցաւ ցերեկային բաժին:

1980-ականներուն Սուրիոյ մէջ կը գործէր 38 հայկական ամէնօրեայ դպրոց (որոնցմէ 24-ը՝ Հալէպ եւ շրջակայքը)⁴⁵:

40 Նոյն տեղը:

41 Նոյն տեղը:

42 Չոլաքեան Յ., Յուշամատեան Քարէն Եփփէ ազգային ճեմարանի, էջ 347:

43 Նոյն տեղը, էջ 327: Դասընթացքէն զանց առնուած էին ձեռային աշխատանքի, մարզանքի եւ զինուորական կրթութեան դասերը: Հետեւողը երեք տարի անց կրնար պետականին մասնակցիլ իր անհատական դիմումով, ոչ դպրոցի անունով: Այս ծրագիրին մաս կը կազմէր Հայոց լեզուն, որ կը դասաւանդուէր Ճեմարանի հայերէնաւանդ ուսուցիչներու կողմէ:

44 Չոլաքեան Յ., Յուշամատեան Քարէն Եփփէ ազգային ճեմարանի, էջ 326, 347:

45 Քաղաքակրթական և մշակութային հետազոտությունների կենտրոն, վերլուծական տեղեկագիր, № 7, Երևան, 2015, էջ 224: